

zahraniční příspěvek

SPOLEČENSKÁ PODMÍNĚNOST POLITIKY NEANGAŽOVANOSTI

Leo Mates

Politika neangažovanosti vznikla v období po druhé světové válce jako odpověď na začínající proces vytváření dvou antagonistických bloků. Již samo označení, které jí dali její protagonisté, ji definuje negativně, tj. jako politiku neúčasti v seskupeních, ve vojenských paktech nebo v politických blocích. Ať použijeme termín jakéhokoli jazyka, vždy obsahuje negaci nebo neúčast na těchto výtvorech studené války.*]

To vedlo mnohé analytiky a politiky k tomu, že pokládají neangažovanost za jakousi mírumilovnou neutralitu, za politiku taktizování mezi centry jednotlivých bloků nebo za úsilí zachovat stejnou vzdálenost mezi jednotlivými bloky (ekvidistance). Tento názor na politiku neangažovanosti nepramenil pochopitelně vždy z nedorozumění nebo povrchnosti, nýbrž často ze záměrného podceňování této politiky nebo z úsilí ji znevážit.

Tuto skutečnost je třeba zvlášť zdůraznit, protože jednou z hlavních metod boje proti politice neangažovanosti v době studené války byla snaha zastřít cíle a obsah této politiky rouškou nejasnosti nebo je zkreslit. V tomto ohledu vyvíjela propaganda orientovaná na bloky po řadu let značné úsilí a dosahovala také v různých směrech určitých výsledků. Jedním z nich byla snaha samých nositelů politiky neangažovanosti považovat tuto politiku za nový, původní a ucelený světový názor. Byla to v určitém smyslu reakce na despekt a kritiku ze strany bloků.

Tak docházelo nejčastěji k jevu, který bychom mohli nazvat „ideologizování“ politiky neangažovanosti. Ze snahy prezentovat tuto politiku jako taktický tah nebo obratnou diplomatickou hru, vzniklo úsilí označovat ji za aplikaci nového ideologického směru v soudobém světě a propůjčit jí zvláštní ideologický základ. Mnohem větší význam však má skutečnost, že se v aktivitě neangažovaných zemí v důsledku těchto názorů uplatňovala někdy exkluzivita a že se do uzavřeného kruhu pouštěli jen „pravověrní“. To se projevilo také v přípravách na Bělehradskou konferenci a ještě zřetelněji v přípravách na Káhirskou konferenci v roce 1964 při výběru zemí, které se měly na konferenci pozvat nebo kterým se měla účast dovolit. Tyto tendence však zcela nepřevládaly a tak se okruh účastnických zemí rozšiřoval od konference ke konferenci, až zahrnoval — podle vnitřního zřízení — širokou paletu zemí.

*] Studii Leo Matese, ředitele Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii v Bělehradě, začínáme publikovat názory a výsledky bádání některých zahraničních vědeckých pracovníků v oblasti výzkumu mezinárodních vztahů. Redakce se, pochopitelně, ne vždy ztotožňuje s názory těchto autorů, nicméně bude vybírat a objednávat takové příspěvky, které mají co říci k našemu vlastnímu výzkumu, a to jak po stránce obsahové, tak i po stránce metodické.

Avšak pozvánky na konferenci byly předmětem porad a vybíraly se podle striktních kritérií, vyjadřujících určitou exkluzivitu. Odmítnutí účasti některým zemím vyplývalo někdy z jejich politických stanovisek uplatňovaných v praxi, avšak v jiných případech se nepochybně posuzovalo podle toho, zda určitý stát přísluší nebo nepřísluší k určitému ucelenému světovému názoru na soudobé problémy. V prvním případě se to projevilo například opozicí některých neangažovaných zemí proti účasti jejich sousedů, s nimiž měly právě otevřené politické spory.

Takový postup a názory podporovaly a živily snahy vydávat politiku neangažovanosti a spolupráci zemí zastávajících tuto politiku za pokus o vytvoření třetího bloku. Tyto snahy však neměly zvláštní úspěch, protože nebylo pravděpodobné, že by k vytvoření takového bloku mohlo dojít a kromě toho ani postoj a činnost neangažovaných zemí nedávaly příčinu k takovým domněnkám. Přesto musíme poznamenat, že se o charakteru bloku mluvilo vždy zejména tehdy, když se rozvíjela nějaká nová akce k posílení mezinárodní spolupráce mezi neangažovanými zeměmi, načež se přešlo k pravému opaku a tvrdilo se, že jde pouze o taktickou hru států třetího světa.

Jak je vidět, názory pozorovatelů i samotných činitelů neangažovanosti byly v průběhu formování a působení politiky neangažovanosti velmi rozdílné a v různých situacích se i měnily. To konečně není nic zvláštního, protože je pochopitelné, že významný politický jev vyvolává na mezinárodní scéně různé a proměnlivé reakce kruhů, kterých se týká nebo které se cítí tímto novým jevem dotčeny. Mnohem zajímavější však je, že i mezi nositeli politiky neangažovanosti docházelo průběžně k různým interpretacím a změnám v tomto ohledu. Nejde o změny v hodnocení mezinárodní situace a v této souvislosti o změny v názorech na politické zaměření. Takové změny jsou pochopitelné a nevyhnutelné, má-li se důsledně jednat v situacích, které se čas od času mění. Jde spíše o rozdílné pojetí samého jevu neangažovanosti.

Názory jednotlivých představitelů politiky neangažovanosti kolísaly mezi snahou vytvořit více méně vybudovanou mezinárodní organizaci s pravidelnými schůzkami a snahou proklamovat zásady „neangažovanosti“ také s jinými neangažovanými. Při koncipování společné platformy proto muselo dojít k rozporům. Tyto rozpory se projevily nejcitelněji na schůzce šéfů vlád neangažovaných zemí v Káhiře v roce 1964. Nebylo možné vyhnout se tomu, aby se jednotliví účastníci nepokusili vnést do společné věci něco ze své ideologie nebo ideologické orientace. Avšak společná platforma nezůstala ani po kompromisech, které byly zjevně nevyhnutelné, bez významu pro mezinárodní dění.

Největší význam má skutečnost, že neangažované země koncepci neangažovanosti velmi důsledně dodržovaly, zůstaly jí tak říkajíc „věrné“. Okruh neangažovaných zemí se po celou dobu rozšiřoval, aniž některá odpadla. Ani u Indonésie, s níž byly nejdrastičtější difference (kolem konference v Káhiře a na ní), nelze mluvit o odpadlictví v plném slova smyslu. Dokonce i v zemích, kde došlo k vojenským pučům proti vládě a vůdcům, kteří patřili mezi prominentní protagonisty neangažovanosti, zachovaly i nové vlády oddanost politice neangažovanosti.

Je zřejmé, že neangažovanost byla a zůstává nezávislou na dočasně situaci nebo na náklonnosti jednotlivých politiků nebo státníků. Věrnost a loajalita mezi státy se ostatně mohou zakládat jedině na společném zájmu, čili na trvání příčin, které vedly k určitým vztahům nebo stanoviskům.

Chceme-li odhalit základy stability této politiky — přes všechna kolísání v koncepcích a značné změny v samé mezinárodní situaci, na níž měla tato politika působit — musíme odhalit stabilní vrstvy ve společenské struktuře,

kteře se skrývají pod proměnlivým povrchem a které tento povrch nesou. Jinými slovy, musíme prozkoumat základy, o něž se opírá politická aktivita neangažovaných zemí.

Především musíme prozkoumat otázku studené války, protože politika neangažovanosti se formulovala vlastně jako odpověď na zahájení studené války. První definici neangažovanosti podal Néhrú na podzim 1946 ještě jako místopředseda poslední britské vlády v Indii. Řekl tehdy, že jeho země bude po získání plné nezávislosti sledovat politiku nezávislou na sporech mezi velmocemi a že naváže přátelské styky se všemi. Je to nepochybně v hrubých rysech základní myšlenka politiky neangažovanosti, vyvolané spory, které již tehdy ukazovaly na trvalejší napětí mezi velmocemi.

I jiné země přistupovaly k takovému pojetí svých zahraničních vztahů, když se octly tvář v tvář snaze rozdělit svět na bloky a přitom nebyly ochotny přistoupit ani k jedné z obou stran. Není pochyb o tom, že nutnost zaujmout postoj ke studené válce a odmítání alternativy, kterou studená válka nucovala, byly pro novou definici zahraniční politiky a přijetí politiky neangažovanosti počátečním impulsem. V jednotlivých zemích k tomu došlo za různých okolností a v různé době, tedy v období různé intenzity a rozsahu studené války. Stávalo se tak v různých fázích života národů, někde na počátku samostatného nástupu na kolbiště světového dění a jinde opět v různých kritických okamžicích, jako tomu bylo i v případě naší země v období ostré kampaně Kominformy proti Jugoslávii.

Ponechme nyní stranou otázku vnitřních otřesů a otřesů ve vztazích k vnějšmu světu u zemí, které k politice neangažovanosti přistoupily. Zůstaňme nejdříve u otázky samé studené války jakožto všudypřítomného faktoru, který byl obsažen v každé proklamaci o neangažovanosti. Nebudeme tento faktor jako vnější vliv podrobně analyzovat, podle jeho jednotlivých fází, ale pokusíme se najít, co je tomuto jevu inherentní a co mohlo vyvolat v podstatě stejnou reakci zemí na různém vývojovém stupni — i když šlo vždy o země z kategorie hospodářsky relativně zaostalých.

Studená válka vznikla především jako konflikt v rozvinuté části světa, v oblasti, která v průběhu staletí získala vedoucí místo ve světě a zachovala si je. Zkrátka, studená válka zachvátila především státy Evropy a Severní Ameriky. Ostatní země, které byly zapojeny do studené války později, představovaly oblasti, na něž se konflikt rozšířil. Avšak středem konfliktu zůstala dvě seskupení: Severoatlantický pakt a Varšavská smlouva.

I když nejsou všechny země této oblasti na stejném stupni vývoje, musíme tuto oblast považovat za rozvinutou. Ostatně, při politickém hodnocení rozvinutosti nejde o kategorizaci zemí podle striktních ekonomických indexů, nýbrž o úlohu, kterou tyto země skutečně hrají v mezinárodních vztazích. Do tohoto hodnocení musíme pojmout i ekonomický, vojenský a politický potenciál určité země. Konečně zvláštní charakteristikou této oblasti je to, že by získání převahy v jejím rámci umožnilo získat nadvládu nad celým světem.

To, co v mezinárodních vztazích (do první světové války) kdysi znamenala Evropa, znamená nyní oblast rozprostírající se mezi východní Evropou a západní Amerikou. Veškerý ostatní svět byl ještě do nedávna buďto podřízen evropským a severoamerickým zemím nebo byl jejich projekcí (Austrálie, Nový Zéland a Jižní Afrika). Jedinou výjimkou v dvacátém století tvořilo Japonsko.

Studená válka se tedy odehrávala především mezi zeměmi té oblasti, která měla vedoucí úlohu ve světě a v níž byl určován osud politického života ve světě. Kdybychom šli do extrému a snažili se hodnotit potenciál určité oblasti výlučně na základě vojenské síly, pak by byl význam této části světa ještě výraznější. Toto hledisko by však bylo jednostranné. Uvádíme to jen proto, abychom neztráceli z patrnosti vojenskou sílu bloků, která měla v prvních poválečných letech v mezinárodních vztazích velký význam jako základ zahraniční politiky.

Studená válka nemohla mít pro země evropské a americké oblasti stejný význam jako pro země mimo tuto oblast. Především šlo o účast ve sporu, který byl jejich sporem — šlo u nich o to, zda zvítězí nebo zda budou poraženi. Jinými slovy, jejich osud závisel na výsledku tohoto sporu, a na začátku byly naděje na vítězství na jedné i druhé straně stejné; nereálnost této koncepce se stala všem zřejmou teprve později.

Zemím v jiných částech světa se situace jevila zcela jinak: pro ně vítězství jedné nebo druhé strany neslibovalo žádné zásadní změny. To neznamená, že by jednotlivé politické směry v té či oné zemi neměly naděje, že převaha určité strany v evropské a americké sféře přinese výhody jim nebo společenským silám, které představovaly. V nových zemích mohla především buržoazie doufat v určité výhody z vítězství Západu a socialistická hnutí — pokud se v prvních poválečných letech vytvořila — mohla očekávat, že vítězství Východu přinese výhody pracujícím. V žádném případě se však celková situace těchto zemí nemohla změnit přes noc. Nebyla závislá ani na ztrátě ani na získání bodu jedné či druhé strany studené války.

Praktická politika Sovětského svazu za dob Stalina nemohla — pokud se týká mezinárodních vztahů — ani zvláště inspirovat levicové síly těchto zemí. Jejich postavení nebylo závislé na dobré vůli dvou seskupení v evropské a americké oblasti, nýbrž na reálných vztazích formulovaných na základě ekonomických a společenských rozdílů. Ať již by vítězství konec studené války jedné ze stran přinesl jakékoliv výhody chudým zemím zbytečného světa, rozhodně by v tom nemohly hledat východisko ze svých potíží. Tyto země vůbec nemyslely na konec konfliktu, ale domnívaly se, že dostatečným důvodem pro distancování od studené války je to, že tato válka trvá a že v žádném případě nebyla naděje na její brzké ukončení.

Zkrátka, země méně rozvinuté části světa považovaly studenou válku za spor, který se odehrává v jiné části světa, ve světě, který je mimo ně a který je svým způsobem života a stupněm rozvinutosti pro ně ještě dlouho nedosažitelný. Proto se tyto země ani nemohly ztotožnit se studenou válkou. Pokud byly prostřednictvím vlád do této války zataženy, bylo to uměle vykonstruované, a byly vždy připraveny neočekávaně změnit svůj postoj, jako tomu bylo v případě Pákistánu, který své vztahy s extrémními silami studené války podržoval sousedským sporům s Indii.

Proto se země této oblasti neztotožňovaly s jednou nebo druhou stranou ve studené válce, jako tomu bylo v Evropě a Severní Americe. V této oblasti byly na obou stranách studené války zřetelně definované společenské struktury, které svým vnitřním zřízením propůjčovaly studené válce zvláštní charakter. Pro ztotožnění, to znamená pro přirozené včlenění do bloků, bylo nutné, aby společenská struktura příslušných zemí byla podobná. Tato podobnost existovala uvnitř seskupení rozvinutého světa, která ve studené válce stála proti sobě. Nebyla však omezena hranicemi oblasti a mohla vést k určitému ztotožnění i v případě Japonska a některých latinskoamerických států, v nichž evropské prvky převládají nebo jsou dostatečně pevně u moci. Ztotožnění s Východem se projevilo například v zahraničně politické orientaci Kuby po vítězství Fidela Castra. Na západní straně se projevilo zvláště výrazně u řady pravicových režimů v zemích Střední a Jižní Ameriky.

Z toho vyplývá, že ztotožnění a spojení s bloky nezávisí jen na stupni ekonomického rozvoje nebo na celkové situaci ve světě, ale že musí — kromě této podmínky — existovat i podobnost společenského zřízení. V tomto ohledu je také velký rozdíl mezi evropskými a severoamerickými zeměmi na straně jedné a méně rozvinutými zeměmi na straně druhé. Evropské a severoamerické země mají společnou minulost, která se projevuje v jejich kulturním, společenském a vědeckotechnickém dědictví.

Na základě této skutečnosti a rozdílů, které vznikly v důsledku revolučních přeměn ve východní Evropě, vytvořily se v poválečných letech dva typy společenského zřízení, dostatečně diferencované, aby se mohly ztotožnit s jednou nebo druhou stranou ve studené válce. Ztotožněním nemyslíme vždy plné zapojení do určitého bloku. Některé z vyslovené „západních“ zemí, jako například Švédsko, nepřistoupily nikdy na vojenské spojení se Severoatlantickým paktem. Jsou to západoevropští neutrálové, jak se také sami často nazývají. Na druhé straně Francie odmítla účast ve vojenské organizaci Severoatlantického paktu, ale zůstala vojenským spojencem a bezesporu se v základních otázkách se Západem ztotožňuje.

Pokud jde o země nedostatečně rozvinuté části světa, nelze mluvit ani o společném historickém dědictví se zeměmi evropské a americké sféry a neexistují tu ani společenské struktury podobné strukturám v Evropě a v Severní Americe. Na rozdíl od jasně definovaných společenských zřízení a vyspělých společenských struktur s pevně formovanými prvky, je společnost v mladých státech ve stadiu formování, a to na různých stupních krystalizace struktur a utváření společenských prvků.

Extrémním příkladem jsou bývalé kolonie s předkoloniálním rodovým zřízením, v němž vznikla primitivní ideologie zakládající se na primitivních náboženstvích. V období kolonizace pronikla do tohoto prostředí mnohem rozvinutější a v každém směru pokrokovější společnost. Bez ohledu na to, zda došlo k větší nebo menší migraci této cizí společnosti, zůstává skutečností, že svůj právní a společenský řád, který odpovídal zájmům kolonizace, vnutila původní společnosti a přitom využívala různých společenských prvků a struktur, které tam nalezla.

Výsledkem koloniální nadvlády byly proto syntéza vztahů a nucených předpisů, které nebyly produktem vnitřního konfliktu společenských sil utvářených v průběhu těchto konfliktů a antagonistického vývoje. Celý tento řád se mohl zakládat pouze na importované síle, která stála nejvýrazněji mimo tuto koloniální společnost a nad ní. Tím došlo nejen k deformaci existujících společenských forem, ale i k deformovanému vývoji vztahů v koloniích, diktovanému zvenčí. Vznikly tak škody, které další vývoj po zrušení koloniální nadvlády ztěžují daleko více než nízký stupeň ekonomického rozvoje — čili než důsledky ekonomické exploatace.

Tam, kde byla ekonomická exploatace větší, byli kolonizátoři nuceni zavést ve větší míře pokrokovější společenské vztahy včetně námezdní práce, která nastoupila na místo otrocké. Pochopitelně tyto pokrokovější vztahy nikdy nedosáhly úrovně metropole koloniálního státu, kde si dělnictvo dlouholetými organizovanými boji vydobylo svá práva. Rozsáhlejší investice však v těchto případech vytvořily relativně lepší základnu pro další vývoj ve srovnání se zcela nerozvinutými koloniemi. Ty jsou nejtradičnějším produktem kolonialismu; dříve z nich neměli velkého užitku ani sami kolonizátoři a dnes nemají tyto země základnu, o kterou by mohly opřít své úsilí o rozvoj vlastního hospodářství.

Po osvobození nemohly kolonie samozřejmě existovat ve společenských podmínkách, které byly vytvořeny za kolonialismu. Stejně tak se nemohly vrátit do poměrů před kolonizací. Nezbylo jim nic jiného než co nejlépe využít zbytků rozbitého řádu a z použitelných zbytků a trosk vybudovat novou stavbu společenských vztahů a politických institucí.

Přitom je pochopitelné, že při vytváření politických institucí a státního zřízení využívaly maximální měrou vymoženosti jiných, rozvinutějších zemí a nejčastěji je napodobovaly. To se týká především těch složek, které se mohou při výstavbě společnosti vytvořit poměrně rychle a subjektivní akcí. Je pochopitelné, že základní společenské prvky, které se mohou utvářet jen v průběhu procesu ekonomického rozvoje, neexisto-

valy nebo nebyly adekvátně rozvinuty nebo aktivizovány. Tím také vznikly ve vnitřním vývoji potíže, které trvají dodnes.

Je jasné, že tyto podmínky jsou v každé zemi jiné a že jsou závislé na poměrech před kolonizací, na jejím trvání, na stupni intervence metropole a směru, jímž zasahovala do vnitřního života jednotlivých kolonií. Významnou úlohu v ekonomickém rozvoji jednotlivých zemí po zrušení jejich koloniálního statutu hrály i jejich přírodní zdroje, zeměpisné a klimatické podmínky. Přes všechny tyto rozdíly můžeme veškeré uvedené země pokládat za jednu kategorii, i když je tento pojem ve srovnání se zeměmi Evropy a Severní Ameriky velmi široký. Tato kategorizace se nevztahuje — jak již bylo řečeno — jen na ekonomickotechnickou, ale i na společenskopolitickou charakteristiku.

Jako zvlášť významnou skutečnost musíme uvést, že ve většině těchto zemí nedošlo ani za kolonialismu, ani před ním k vytvoření národa v moderním slova smyslu. To zvlášť ztížilo situaci tam, kde existovaly jazykové a jiné etnické rozdíly uvnitř hranic jednoho státu. Jednotlivě nově vzniklé africké a asijské státy se těžko vyrovnávají se skutečností, že jejich státní hranice jsou dědičtím z doby kolonialismu. Hranice států často protínají národopisně souvislé oblasti. Proto vznikají situace, kdy uvnitř jednoho státu existují etnické skupiny, které se těžko sžívají s národním celkem, a přitom na druhé straně hranic žijí příbuzné skupiny. Tím vznikají i napjaté vztahy mezi jednotlivými sousedními zeměmi.

Hraniční spory snadno vyvolávají obtížnou situaci tam, kde se uvnitř jednotlivých států do značné míry rozvinulo národní uvědomění zahrnující veškeré obyvatelstvo nebo jeho převážnou část. Srážka na hranicích mezi Indií a Čínou je jistě nejvýznamnějším sporem tohoto druhu. Avšak v celém méně rozvinutém světě, zejména v Africe, jsou takové spory časté. Zvlášť kritické jsou situace tam, kde se současně objevují i spory uvnitř jednotlivých zemí, které způsobují, že se vnitřní národnostní potíže promítají i do mezinárodního pole, jako je tomu v případě hranic mezi Ghanou a Togem.

Všechny tyto momenty, jakož i jiné společenské, politické a ekonomické problémy vyvolaly trvale labilní vnitřní rovnováhu ve společnostech těchto zemí. Jinými slovy, jde o společenské útvary, které jsou teprve ve stadiu zrodu, a proto je jejich život charakterizován bouřlivými proměnami. Jsou to formálně ustavené státy, které podle svých ústav a vyhlášeného právního řádu vzbuzují zdání zralého produktu společného vývoje. Vzniká zdání dokončené krystalizace, jako by byly vytvořeny dostatečně trvalé vztahy a struktury, které mohou sloužit jako kostra, jež spolehlivě ponese stabilní státní formu společenské organizace. Při pohledu z delšího časového odstupu se však tyto státní formace jeví jako celkem tenká skořápka společenského ústrojí, které je ve stálém kvasu, jenž čas od času vede ke křečovitým výbuchům. Tehdy puká vnější slupka a odhaluje vnitřní labilitu zakrytou zdánlivým pořádkem importovaného státního politického řádu, který nevyrostl z vnitřních procesů a antagonistického rozvoje společenských sil.

Proto se nemůžeme divit, že v méně rozvinutých zemích těžko může dojít ke ztotožnění s cíli a spory vznikajícími ve zcela jiném společenském prostředí, neboť tyto spory vyrůstají ze vztahů, které jsou méně rozvinutým zemím cizí. „Nztotožnění“ není proto výlučně produktem rozdílu ve stupni ekonomického rozvoje. Zajímavým jevem je v této souvislosti případ Jugoslávie, která přijala politiku neangažovanosti v době konfliktu s Komunistickým informačním byrem.

Někteří komentátoři tehdy hodnotili tuto orientaci Jugoslávie jako přirozenou touhu určité země vyhnout se izolaci. Po definitivním rozchodu se zeměmi, jejichž vládnoucí strany byly členy Kominformy, bylo druhým možným výcho-

diskem přistoupení k západnímu bloku. To však nebylo přijatelné. Není pochybností o tom, že u mnohých jugoslávských politiků tehdy převládala motivace vyhnout se izolovanosti. Možná, že pro některé to je motivem i dnes, a vyjasnění této otázky je stále ještě v pozadí zahraničně politických diskusí o mnoha konkrétních otázkách. Četná jednotlivá stanoviska svědčí o tom, že tento problém není ještě zcela vyřešen a že stále ještě zasluhuje pozornosti.

To však nevysvětluje, proč Jugoslávie i po zániku nebezpečí izolace sledovala politiku neangažovanosti. Skutečnost, že se o tom diskutovalo a že Jugoslávie možná nevystupovala vždy zcela důsledně, jen zdůrazňuje tezi, že setrvání v politice neangažovanosti je pro Jugoslávii více než taktickou otázkou. Všechny teze o tom, že jde o taktiku, jen zdůrazňují skutečnost, že důsledné setrvávání na pozicích politiky neangažovanosti nebylo výsledkem nedostatku jiných možných kursů.

Formulace politiky neangažovanosti vyplynula z vývoje názorů na základní otázky společenského zřízení. Politika neangažovanosti se stala aktuální v době, kdy začal proces hluboké společenské transformace v Jugoslávii, především na začátku zavádění samosprávy a rozvoje tržních vztahů v hospodářství jak v zemi, tak ve vztazích se zahraničím. Tím byl zahájen proces přeměny společnosti, který probíhá dodnes. Ztotožnění s jednou nebo s druhou stranou ve studené válce již nebylo možné.

Proto můžeme tvrdit, že Jugoslávie se na rozdíl od ostatních neangažovaných zemí nemohla ztotožnit s jednou ani s druhou stranou ve studené válce; ne snad proto, že by její společenský vývoj zaostával za vývojem států bloků, ale proto, že se ubíral svou vlastní cestou, která otvírá nové perspektivy. Výsledkem tohoto vývoje byl vznik takových vztahů v jugoslávské společnosti, a to i vůči okolnímu světu, které svým konstruktivním přístupem k formování vztahů ve světovém dění potvrzovaly nemožnost ztotožnit se se studenou válkou a nutnost provádět důsledně neangažovanou, tj. nezávislou zahraniční politiku.

Politika koexistence, tak jak byla formulována v Jugoslávii, je výrazem tohoto vývoje a je jistě nejvýznamnějším příspěvkem naší země k politice neangažovanosti. Zatím co se zásada neangažovanosti ve smyslu distancování od bloků mohla rozvíjet i v prostředí, které chtělo zůstat stranou sporů mezi zeměmi, jež mu byly společensky cizí, zásada koexistence mohla vzniknout jen z progresivnějšího vztahu vůči světu, který předpokládá i rozvinuté společenské formy v zemi.

To ovšem nevylučuje, aby jednotlivci v kterékoliv zemi nedošli intelektuální cestou k podobným názorům. Zde však nejde o proklamace nebo teze jednotlivých politiků nebo vědců, nýbrž o kurs zahraniční politiky, který žádná osobnost nemůže určité zemi natrvalo vnutit, jestliže neodpovídá společenským zájmům vrstev rozhodujících o utváření zahraniční politiky a politiky vůbec.

Také zde nejde o slovní výpočet návrhů a tezí, protože i to lze na propagačním základě provádět v každém prostředí. Což nebylo pět zásad koexistence formulováno na návrh Číny, když jednala s Indií o statutu Tibetu v letech 1952—53? Tyto zásady však jsou formulovány především velmi nejasně a obecně a podobají se spíše agitačním heslům než vážným tezím.

Kromě toho praxe velmi rychle ukázala, že celá akce byla jen úvodem k hlubokému konfliktu mezi oběma zeměmi a že vyhlášení těchto zásad mělo v nejlepší případě sloužit jen k oddálení otevřeného konfliktu.

Přitom musíme mít na mysli, že praktická činnost zemí — a jedině ta je předmětem našeho zkoumání — odráží politiku vlády a že kdykoliv mluvíme o stanovisku a jednání zemí, musíme si uvědomit, že ve skutečnosti jde o akce a stanoviska vlády, která je v daném okamžiku schopna jménem země rozhodovat a tato rozhodnutí také provádět. To znamená, že dřívější konstatování musíme opravit v tom smyslu, že v duchu si vždy musíme uvědomit, že jednotlivá stanoviska nemusí odpovídat zájmům většiny obyvatelstva, jak je tato

většina chápe. V našem rozboru jsme však poukazovali na to, že v politice neangažovanosti jde o stanovisko, od kterého se v zásadních liniích neustupuje ani po násilných pádech jednotlivých vlád nebo velkých vnitřních otřesech. V neangažovaných zemích může dojít nejvýše k zakolísání, částečnému ustoupení nebo k rozporným stanoviskům, a to ještě jen v případech zvlášť neurovnaných vnitřních poměrů.

Vztah k politice neangažovanosti v zemích, které jsou tímto směrem orientovány, svědčí o tom, že existuje hlubší souvislost mezi vnitřními poměry a potřebami společnosti i její zahraničně politickou orientací. Přesto je třeba zdůraznit úlohu vlády jako nositele politiky určité země, a to tím spíše, že v určitém počtu zemí, které patří k mladým státům, převládá v mezinárodních vztazích politika opírání se o jeden z bloků.

Podíváme-li se na tyto země zblízka, zjistíme, že jde o státy převážně nerozvinuté a závislé na pomoci, kterou přijímají prostřednictvím vlád — exponentů politiky té země nebo zemí, které pomoc poskytují. Z této pomoci, pokud jde o bezprostřední osobní zájmy, mají největší užitek kruhy, z nichž je vláda sestavena nebo o něž se opírá. Z druhé strany patří k zemím orientovaným na bloky ty mladé státy, které mají větší nebo menší otevřený konflikt s bezprostředními sousedy a nemají dostatek vlastních sil, aby se samy z této situace dostaly, čili země, jejichž vládnoucí kruhy by se bez pomoci zvenčí neudržely.

Není náhoda, že společensky nejrozvinutější země Asie a Afriky se přihlášily k politice neangažovanosti a že tento kurs sledují způsobem, který odpovídá jejich konkrétním zájmům. Naproti tomu v nejrozvinutějších zemích Latinské Ameriky vede lid organizovaný v nejrozličnějších politických stranách od konce války téměř nepřetržitý boj proti vojenským diktaturám, které jsou exponenty politiky angažovanosti.

Ze všeho, co jsme zatím uvedli, lze vyvodit závěr, že neangažovanost je stabilní politika, založená na neztotožňování se s politikou kteréhokoliv bloku. To znamená, že i tam, kde možnost ztotožnění existuje, nemusí ještě k němu dojít. Je možné, aby země, které podle své vnitřní struktury a ideologické formace patří k jednomu z bloků, odmítly na základě svých zvláštních zájmů se k němu připojit. Někdy je to vyjádřeno zřetelně, jako v případě Švýcarska, někdy jsou to opět různé přechodné formy, jako v případě Francie.

Tím nelze vysvětlit vojenské paktů, protože rozhodnutí o přistoupení k paktu se musí zakládat na určitých zájmech a ne jen na afinitě. Vždyť spory existují a existovaly i mezi zeměmi na podobném stupni společenského vývoje a s velmi podobným společenským zřízením. Jak by se ostatně jinak mohly vysvětlit války, které po staletí vedly mezi sebou evropské země nebo války mezi řeckými státy ve starověku? To je ovšem tak zřejmé, že o tom dále nemusíme mluvit.

Z uvedených argumentů lze jedině vyvodit, že existují hlubší a trvalejší příčiny, které vedly méně rozvinuté země k tomu, aby se z větší části orientovaly na neangažovanost — na snahu vyhnout se sporům mezi bloky, na sledování vlastní zahraniční politiky, na nezměnitelný požadavek svobodného jednání vůči každému z bloků a na zřeknutí se závazků následovat politiku bloků. Prakticky to znamená ochranu před vměšováním zvenčí a zatahováním do jakéhokoliv sporu, který by mohl vypuknout v rozvinutém světě, tj. ve vztahu mezi velmocemi nebo jejich seskupeními.

Na politiku neangažovaných zemí nemůžeme pohlížet jako na politiku založenou na negativní zásadě neúčasti v blocích. Úloha těchto zemí v mezinárodním společenství byla velmi aktivní a svou aktivitou daly tyto země ne-

angažovanosti pozitivní obsah. Již sama neangažovanost a neúčast v blocích zahrnuje nutnost určovat vlastní stanoviska bez ohledu na kolektivní hodnocení určité skupiny zemí nebo, jak tomu nejčastěji bývá, na stanovisko hegemónů v jednotlivých blocích. Určování vlastního aktivního vztahu k událostem ve světě u neangažovaných zemí tedy vyplývá z jejich potřeb a vlastního hodnocení, diktovaného vlastními zájmy.

Na rozdíl od rozvinutých zemí s vyspělou společenskou strukturou a zřízením rozvojové země nemohou a ani nemají zájem nucovat své zřízení jiným. Na světovém kolbišti nevystupují jako protagonisté vypracovaných koncepcí, kteří by svá řešení chtěli rozšířit na jiné země. Ve skutečnosti se brání podobnému úsilí rozvinutých zemí a hledají vlastní cesty ekonomického a společenského rozvoje. Pokud se jim podařilo zachovat svou identitu a opřít se vlivu rozvinutých zemí, které jim chtěly vnutit své koncepce a svou politiku, stávají se neangažovanými a jsou ochotny vzepřít se každému vměšování do svých vnitřních procesů. Politika neangažovanosti je proto charakterizována nejen politickou samostatností a nezávislostí, ale i hledáním vlastních cest vnitřního rozvoje.

Tyto země hájí svou nezávislost a zároveň aktivně vstupují na pole mezinárodních vztahů, jejich akce však je především inspirována snahou zachovat právě svou individualitu. Situaci nemají právě lehkou, protože již v období formování musí bojovat proti kolonialismu a hospodářským potížím. V této oblasti je jejich vystupování aktivní, protože usilují o hlubší změnu obrazu světa. Avšak i tu vycházejí z vnitřních potřeb a ne ze stanoviska nucovat své řešení společenských problémů jiným.

Tato charakteristika neangažovaných rozvojových zemí, tj. nositelů politiky neangažovanosti, vyjadřuje jejich zvláštní úlohu v mezinárodních vztazích a specifičnost politiky neangažovanosti na rozdíl od politiky neutrality jednotlivých evropských zemí. Kromě toho jejich charakteristika vylučuje formování vlastních bloků. Nemohou se ztotožnit s existujícími seskupeními a nejsou ani schopni vytvořit bloky mezi sebou. Vytváření bloků dnes ostatně předpokládá určitou ofenzívnost při propagování vlastních společenských vymožeností a modelů.

Je těžké si představit, že by mladé státy mohly vytvořit mezinárodní organizace založené na společné zahraniční politice v té míře, jako je tomu u bloků. Jejich spolupráce je možná jen na základě společných platforem, dojednaných pro každou situaci zvlášť. Tato situace se čas od času může a musí definovat a redefinovat a nesmí se institucionalizovat nebo svěřit stálé organizaci, která by určovala společnou zahraniční politiku svých členských států.

Pro spolupráci ve formě bloku by bylo nutné ztotožnění, které zde z uvedených důvodů není možné a kromě toho i proto, že vnitřní poměry, které jsou důsledkem nevyspělých společenských struktur, nejsou ustálené a mění se. Nejlepším důkazem je, že se dosud nepodařilo ani ve větším ani v menším měřítku uskutečnit určitý druh ideologickopolitické organizace mladých států v jednotlivých zeměpisných oblastech tak, aby tato organizace zahrnovala i společnou aktivní zahraniční politiku.

Tato skutečnost je zajímavá, protože svědčí ne o tom, že by zde nebylo přání či potřeba uskutečnit těsnou a trvalou spolupráci, nýbrž o tom, že možnosti a reálná základna pro bloky těchto zemí neexistují. Spolupráce jiného druhu, v konkrétních otázkách, jako je dekolonizace a řešení hospodářských problémů méně rozvinutých zemí, má naopak mnohem větší a vskutku významné výsledky. Nejde o to, zda existuje schopnost ke spolupráci nebo společnému aktivnímu postupu, ale o to, v jaké sféře je nutno hledat motivaci spolupráce. Tím jsou pochopitelně definovány i oblast a problémy, v nichž je trvalá a systematická spolupráce možná. Rozbor této otázky má zvláštní význam, protože nám pomůže načrtnout aktivní aspekt politiky neangažovanosti, aby se mohlo dospět k její pozitivní definici.

Již dříve jsme řekli, že první otázka, kterou musíme prozkoumat, je vnitřní rozvoj a úsilí vyřešit vnitřní problémy. Dříve však, než přejdeme k této specifické otázce, je třeba říci několik slov o spojitosti vnitřních problémů a zahraničních vztahů. Přítom nás, pochopitelně, hned napadne problém doplňkového, zejména devizového financování ekonomického rozvoje, tedy spojitost hospodářské výstavby se zahraničními hospodářskými vztahy. Je to nesporně velmi významný faktor, který musíme brát v úvahu především, ale není to jediná oblast, v níž se spojuje světové dění s vnitřními otázkami méně rozvinutých zemí.

Hospodářská spojitost všech zemí světa podstatně stoupla rozvojem světového trhu a zvýšením národní produkce ve všech částech světa, jakož i zvýšenou kapacitou dopravy a komunikací bez ohledu na vzdálenosti. To je notoricky známé stejně jako skutečnost, že tempo růstu výroby nebylo na celém světě stejné a že bylo rozdílné i v jednotlivých odvětvích hospodářské činnosti. Závislost na světovém trhu však zasahuje vysoce rozvinuté a méně rozvinuté země rozdílnou mírou. Nemá vždy stejný charakter a nevytváří ani podobné problémy.

Zde se nemůžeme touto otázkou podrobněji zabývat, avšak přesto se musíme poněkud zdržet u zvláštního postavení rozvojových zemí v tomto ohledu.

Jeich hospodářský vývoj — a to především znamená modernizaci hospodaření na základě rozvoje zemědělství a urychlené industrializace — se uskutečňuje ve světě, v němž vládne vysoce rozvinutá technika. Rozvinuté hospodářství a metody hospodaření diktují vztahy na světovém trhu. Pokud jsou některé exotické výrobky a služby výjimkou, nezmenšuje se platnost tohoto pravidla. Tím vzniká první základní forma závislosti méně rozvinutých zemí, závislost na centrech soudobé vědy a techniky.

Rozpor mezi požadavky moderní techniky a pomalým a nedostatečným rozvojem vnitřního trhu méně rozvinutých zemí se stále zvětšuje. Soudobá masová výroba není jen produktem vyspělých technických možností, ale je podmíněna zvýšenou poptávkou na základě růstu životní úrovně širokých lidových vrstev, to znamená, že je podmíněna masovou spotřebou. Masová spotřeba není v méně rozvinutých zemích možná, protože jde o země, v nichž se má pomocí industrializace vnitřní spotřeba teprve rozšířit. Proto dochází k závislosti na zahraničních trzích, pokud jde o umístění průmyslových výrobků, a to v takové míře, že to oslabuje pozici rozvojových zemí a jejich výrobců na světovém trhu.

Hospodářství rozvojových zemí nemůže konečně vydělovat tolik prostředků, kolik je zapotřebí na drahé a komplexnější nástroje moderní výroby a moderního hospodaření. Kromě toho tyto drahé nástroje, zařízení, dopravní prostředky, stroje a přístroje, stejně tak jako paliva a chemické výrobky se rychle zdokonalují a některé typy zastarávají. Vlastní akumulace na obnovení a modernizaci zřejmě nestačí, a proto dochází k závislosti na zahraničních finančních prostředcích.

Tyto tři formy závislosti, v oblasti techniky, výroby a financování, nejsou pochopitelně jedinou slabou stránkou rozvojových zemí. To, co jsme řekli, také nevysvětluje dostatečně podrobně dalekosáhlé důsledky všech tří uvedených závislostí. Tak například nevýhodné postavení, do něhož se dostávají v důsledku potřeby podporovat zahraniční obchod, inferiorita zahraničně obchodní organizace, potíže v boji s renomovanými výrobci na trhu, nevýhodná struktura zahraničního obchodu a podobně, to jsou jen některé body, o nichž jsme se zde ani nezmínili a které ztěžují postavení rozvojových zemí na světovém trhu a zvyšují závislost jejich hospodářského rozvoje na světovém dění.

Avšak ani závislosti z této kategorie nejsou jedinou, ba ani nejtěžší překážkou, kterou rozvojové země musí překonat. O tom se zmiňujeme jen obecně, protože zde nemůžeme prozkoumat všechny aspekty a potíže v procesu ekonomického rozvoje rozvojových zemí. Tyto problémy ostatně jsou nejvíce probádány a nejvíce známy, a proto jsme se zde o nich zmínili jen letmo.

Pro náš účel postačí to, co bylo řečeno o spojitosti vnitřních a vnějších faktorů při definování stanoviska a politiky neangažovaných zemí na základě jejich ekonomického postavení. Zdůraznili jsme jeden aspekt spojitosti vnitřních a vnějších procesů, takže se nyní můžeme zabývat některými jinými.

Již dříve jsme řekli, že mladé státy jsou ve stadiu formování svého společenského zřízení, dokonce i ve stadiu vytváření národa a definice národních teritorií. Tyto vnitřní společenské a politické procesy probíhají souběžně s úsilím překonat ekonomickou zaostalost spolu se všemi potížemi, které z ní vyplývají. Současně tento proces probíhá ve světě, v němž široce a intenzivně působí vyspělé společnosti, provádějící aktivní konfrontaci na světovém kolbišti. Pod tlakem těchto společností čili, abychom byli konkrétní, pod tlakem a vlivem mocných států působících jménem těchto společností v mezinárodních vztazích, jsou ekonomicky zaostalé mladé státy vystaveny velmi silným vlivům zvenčí.

Vlivy zvenčí samy o sobě nejsou nežádoucím faktorem, avšak zde jde o vliv vybavený mocenskými nástroji daleko silnějších států, které jsou současně partnery, na nichž jsou také mladé státy hospodářsky závislé. Působily zde i jiné vlivy zvenčí. Hnutí za nezávislost v těchto zemích vzniklo pod silným vnějším vlivem, pod vlivem rozvinuté části světa. Revoluce, revoluční a osvobozenecké hnutí a myšlenky překonaly moře a hranice a podnítky osvobozenecká hnutí v těchto zemích.

Tím se nijak nezmenšuje historická úloha hnutí proti nadvládě, které vzniklo spontánně a primárně v některých částech světa, jako například hnutí proti cizí nadvládě v Indii a v Číně v 19. století a začátkem 20. století. Avšak skutečné osvobození těchto zemí, nemluvě o jiných, bylo možné především na základě a v duchu idejí vzniklých v jednotlivých částech Evropy, počínaje Magnou chartou v Anglii přes francouzskou revoluci až po revoluce socialistické.

Je samozřejmé, že ani evropské národy neuskutečňovaly své sjednocování a společenskopolitické formování bez vnějšího vlivu a za podmínek, které ztěžovaly samostatný vnitřní rozvoj, ale přesto měl tento proces jiný charakter ve srovnání se situací, v níž se nyní nalézají země v obdobné fázi vývoje.

Tím pochopitelně není řečeno, že postavení těchto zemí je za těchto okolností ztíženo, ale je nesporné — a to je v této souvislosti pro nás nejdůležitější — že existuje těsná a nerozborná souvislost mezi vnějším vlivem a vnitřním rozvojem. Není například pochybností o tom, že některé africké kolonie získaly nezávislost pod vlivem úspěchů protikolonialistického hnutí v jiných afrických koloniích a na základě obecného protikolonialistického hnutí ve světě. Tohoto faktu je někdy užíváno jako argumentu, že té či oné kolonii byla „dobrovolně“ poskytnuta nezávislost. Stejně tak je nepochybné, že boj za nezávislost ve zbývajících koloniích do značné míry podporuje politickou mobilizaci v nezávislých afrických zemích a že tyto země pak poskytují osvobozeneckým hnutím pomoc jak ze solidarity, tak z vnitropolitických důvodů a i proto, aby posílily svou pozici nezávislých států.

V důsledku sporů o hranice, národnostní příslušnosti obyvatelstva a podobných problémů, vlastních stadiu formování národů, kdy sílí i separatistické, hegemonistické nebo unitaristické snahy, jsou sousedské vztahy a vnitřní vztahy v jednotlivých mladých státech někdy těsně spjaty nebo se proplétají. V některých případech je dokonce těžké rozlišovat vnitřní problémy od vnějších, protože definice toho, co patří do sféry zahraniční nebo vnitřní politiky, není vždy jasná nebo je sporná.

Abychom pochopili spojitost a souvislost vnitřních a zahraničních faktorů, bude nejlépe, podíváme-li se, jak působí potřeby vnitřního rozvoje na utváření zahraniční politiky v rozvojových zemích.

Nejvýznamnějším podnětem politického dění v mladých státech je úsilí národa co nejrychleji a nejdůkladněji zlepšit materiální a společenské posta-

vení a úsilí vlád vyhovět tomuto požadavku, pokud se nepokoušejí tyto snahy násilím potlačit. V tomto posledním případě zřejmě může jít jen o přechodnou nerovnováhu, protože na tomto základě je nemožné představit si vyřešení základních společenskopolitických problémů země. Stát, provádějící takovou politiku, se musí opírat o faktory mimo své území, aby obhájil svou existenci, což prakticky znamená, že se musí opírat o některou zemi nebo skupinu zemí, které mají dostatek prostředků a zájmů takový režim podporovat. Při zkoumání politiky neangažovanosti se tedy takovými případy nemusíme zabývat, protože zůstávají zjevně mimo oblast našeho zkoumání.

Podívejme se tedy na to, jakou úlohu hrály požadavky národů na hospodářském a společenskopolitickém poli. Za koloniální nadvlády postihovaly společenské vztahy a důsledky opresivního politického režimu nejtíže široké vrstvy národa, které žily ve velké chudobě a byly zcela nemajetné. V očích těchto mas padala veškerá zodpovědnost za bídu a bezpráví — jak tomu také bylo — na koloniální vládu, orgány a instituce, které tato vláda vytvářela nebo podporovala. Proto se také veškeré akce, kterými byly podporovány ekonomické a politické požadavky po změně politických a společenských vztahů, odehrávaly a vedly v rámci protikolonialistického boje. Je příznačné, že se aktivita všech organizací, které byly v posledních letech kolonialismu tu a tam povoleny, zaměřovala především na tuto oblast. Rámec boje v oblastech čistě odborářské byl koneckonců, podobně jako v rozvinutých zemích, příliš úzký a možnost účinného nátlaku na zaměstnavatele příliš omezená. I v případech, kdy takový boj měl vyhlídky na úspěch, přesunula obvykle intervence vlády ve prospěch zaměstnavatelů konflikt na politickou, antikolonialistickou platformu. Je proto pochopitelné, že i levicové odborové organizace metropole se střetávaly s odborovými organizacemi v koloniálních državách v Africe padesátých let, protože nepochopily základní rozdíl ve společenských vztazích a poměrech mezi metropolí a kolonií.

Za těchto podmínek musel vzniknout dojem, že se odstraněním univerzálního protivníka koloniální vlády vyřeší i všechny příčiny zla, které nutily osvobozenecká hnutí k otevřenému boji. Tuto domněnku podporovala i propaganda samotných hnutí, která z pochopitelných, praktických důvodů poukazovala vždy na kolonialismus jako na hlavního nepřítel a původce všeho zla. Tím se do značné míry zjednodušovala skutečnost, čili příliš zjednodušovaly mnohem složitější příčinné souvislosti mezi koloniální soustavou a bídou koloniálních národů.

Po osvobození propuklo nejdříve velké nadšení a očekávalo se dlouho vytoužené zlepšení celkové situace. K tomu však, aby se hospodářská situace skutečně zlepšila, bylo především nutné rozvinout hospodářskou aktivitu, a to je ovšem pomalý proces, v němž se vyskytly mnohé potíže a překážky, o nichž jsme se již dříve zmínili. Zejména musíme vzít v úvahu potíže, které vznikají ve vztahu k rozvinutým zemím a potíže vznikající na světovém trhu.

Současně s těmito ekonomickými potížemi musíme přihlížet i k tomu, že zaostalé formy společenských vztahů a struktur — pozůstatky z dob před kolonizací — často ztěžovaly rozvoj rozvětvené a účelné ekonomické aktivity v širokém měřítku, která je nezbytná pro rychlý hospodářský rozvoj. K tomu ještě přistupuje nedostatek zkušeností a nízký stupeň vzdělání, jakož i nedostatek pochopení pro kolektivní a organizovanou práci včetně dělby práce, což je předpoklad modernizace hospodářské činnosti. Na cestě k účelné ekonomické aktivizaci veškerého obyvatelstva vznikly někdy i překážky vyplývající z tradičních výsad, kategorizace obyvatelstva podle různých privilegií a řady jiných tabu a předsudků.

Na hospodářském poli se vbrzku vyskytly i nové potíže odchodem odborníků, oslabením organizace výroby a pracovní disciplíny i komplikace na zahraničním trhu. To vše jsou nutné, přechodné potíže. Přesto mají velký vý-

znam, protože se časově shodují se vznikem netrpělivosti mas, které už od osvobození očekávají viditelné a brzké pozitivní výsledky.

Vláda je proto pod stále větším nátlakem. Masy se zpravidla obracejí k ní a od ní očekávají zlepšení. Tento tlak nutí k urychlené činnosti, aby co nejrychleji bylo dosaženo některých konkrétních výsledků, zpravidla však ani sám vládní aparát není dost zkušený a dorostlý problémům, před nimiž se země octla a které jsou často i rozdílné od problémů v rozvinutých zemích. Mimo jiné zde působí i objektivní příčiny jako klima, složení půdy, dané zdroje energie a pracovních sil, doprava atd. Proto ani snaživí odborníci z rozvinutých zemí často nemohou ani snadno ani rychle nalézt uspokojivé řešení.

Vytváření vhodného společenského rámce pro urychlený hospodářský rozvoj, tj. vznik vhodných společenských vztahů a prvků, potřebných pro výstavbu soudobých společenských struktur, to vše se rozvíjí velmi pomalu a někde k tomu přistoupili i ze špatného konce. Za kolonialismu došlo k pokřivení společenského rozvoje a to obvykle působilo tak dlouho a účinně, že se dnes nedají jeho důsledky bez značných obtíží odstranit nebo napravit.

Východisko z této situace se někdy hledá v tom, že se těžiště přesunuje na výstavbu moderních a často grandiózních hospodářských objektů, budovaných zahraničními odborníky a ze zahraničních finančních prostředků, o jejichž provoz pak pečuje malý počet vysoce kvalifikovaných dělníků a techniků.

Tyto projekty, bez ohledu na to, jak dalece skutečně odpovídají potřebám jednotlivých národů, vždy odčerpávají velké množství těžce získaných zahraničních platebních prostředků a přitom je jejich amortizace a výnosnost na světovém trhu často závislá na řadě těžko předvídatelných faktorů. Dokonce i v nejlepším případě slibují návratnost investovaných prostředků až ve vzdálené budoucnosti a v dohledné budoucnosti jsou jen konzumentem devizových prostředků a nemají podstatnější vliv na vnitřní hospodářský a společenský rozvoj země.

To nemá být kritika takové orientace, nýbrž jen příklad, jak hospodářská a společenská nevyspělost určité země nevyhnutelně zvyšuje již beztak velké potíže rozvoje, a to právě v okamžiku, kdy je politicky nejvíce nutné ukázat národu určité výsledky. To nám má vysvětlit postoj nově osvobozených zemí k vnitřním a zahraničním záležitostem.

Úsilí překonat všechny tyto potíže může být zaměřeno třemi směry: odstranit potíže vnitřními opatřeními v oblasti společenské, ekonomické a politické aktivity; zabránit příliš ostrým projevům nespokojenosti a přerůstání této nespokojenosti v akci proti vládě, a konečně intenzívně usilovat o zlepšení podmínek vztahů k zahraničí, zejména k rozvinutým zemím.

Nás zde především zajímá tato poslední oblast, avšak není pochyb o tom, že ji musíme sledovat v souvislosti s předchozími dvěma, tj. s vnitřní politikou vlády. Často se projevuje tendence najít pro řešení vlastních společenských problémů vzor v jiných zemích. V mladých státech, kde byl vliv metropole intenzívnější a širší, jako např. v Indii, to ani nebylo problémem, protože k využívání anglických vzorů došlo téměř automaticky. V jiných zemích však, a zejména v některých nově osvobozených afrických státech, se využívalo různých cizích vzorů vedle vlivu metropole, který je vždy určitým způsobem v bývalé kolonii živý — ať již jde o používání jazyka a literatury nebo jiných s tím spojených vlivů bývalé koloniální metropole. Současně lze stále více pozorovat ostentativní zřikání se cizích vzorů a zdůrazňování originálních řešení, přičemž je politická nezávislost, zejména na rozvinutých zemích, podtrhována současně s ideovou nezávislostí. Z toho vzniká někdy i snaha „ideologizovat“ i zahraniční politiku neangažovaností a učinit ji součástí nové ideologie původně formulované v těchto zemích.

Ve skutečnosti nelze těmto ideologiím v určitém smyslu upřít originalitu,

protože často jde o aplikaci cizích idejí na zcela rozdílné a nové poměry. To však není ani tak důležité jako skutečnost, že státníci příkládají velký význam zdůrazňování originality. Snaží se maximálně využít všech dosažených úspěchů pro posílení své politické pozice a potíže co nejvíce svalovat na působení faktorů vymykajících se vládní kontrole, což vytváří nepříznivé podmínky ve vztahu k zahraničí.

Vláda nově osvobozené země, která je pod stálým tlakem nutnosti upevňovat a posilovat své postavení v zemi a která bojuje s četnými vnitřními a zahraničními potížemi, se pochopitelně snaží uchránit jakéhokoliv vlivu zvenčí, a zejména před vlivem zemí, které by svou ekonomickou silou mohly ohrozit její pozici, a tím pravděpodobně i nezávislost země. Citlivost v otázce nezávislosti krátce po jejím získání má svou příčinu i v nejistotě vlády, která těžce bojuje s velkými potížemi ve snaze zachovat nezávislost země jako základnu pro vyřešení těchto potíží, protože musí současně odolávat tlaku vlastního národa, který se postupem času stává stále netrpělivějším.

V souvislosti s orientací nově osvobozených zemí na neangažovanost je zajímavé připomenout specifickou neangažovanost Spojených států severoamerických počátkem 19. století po posledním úsilí Anglie obnovit svou vládu na jejich území. Tehdy také USA — jako dnes země, které se osvobodily po druhé světové válce — trvaly na neangažovanosti a na nevměšování zvenčí. USA také pomáhaly hnutím pro dekolonizaci v Americe, aby tím posílily své mezinárodní postavení a ve vlastní zemi udržely náladu a duch boje proti kolonialismu. Vedle pochopitelné solidarity nových států lze tedy konstatovat i zcela reálné politické motivy pro jejich protikolonialistický postoj. Tyto motivy pochopitelně nezmenšují význam solidarity, ale nadto ještě dávají této politice pevnou a racionální základnu, která má pro koloniální národy a jejich osvobozenecká hnutí daleko větší hodnotu, než kdyby musely počítat jen se sympatiemi jednotlivých politiků nebo státníků v sousedních zemích.

Na zahraničně politickou orientaci neangažovaných zemí a na jejich politický život působí současně společenské síly, které se po osvobození urychleně formují. Po zrušení koloniální nadvlády, která působila jako nadspolečenská síla, teprve začíná normální proces společenského rozvoje. Na jedné straně se obnovují tradiční společenské formace, jako je rodové zřízení, které koloniální správa poněkud omezila, i když mu často ponechávala určitý okruh působnosti, aby tak zabránila rozvoji moderní společnosti. Na druhé straně se uvolňováním pracovních vztahů krajně zaostalých forem exploatace z dob kolonialismu a rozšířením těchto vztahů na stále širší vrstvy obyvatelstva zvyšuje neustále počet pracujících a roste dělnická třída se stále významnějším společenským charakterem jako nový prvek ve společenské struktuře.

Tyto procesy se v jednotlivých zemích pochopitelně velmi liší. V některých z nich existovala ještě před osvobozením dost vyspělá dělnická třída a jinde se opět v revolučních bojích rodové zřízení více méně kompromitovalo nebo vůbec neexistovalo. Vedle rodových zřízení existovala v některých zemích také různá jiná zřízení, zakládající se na primitivních výrobních prostředcích z doby před kolonizací.

Vnitřní politický život v nově osvobozených zemích se tak začíná nutně polarizovat a nositelem progresivní akce, která vede zemi k socialismu, se stává dělnická třída a inteligence, zatím co hlavní oporou reakčních sil jsou představitelé společnosti z doby před kolonizací, prvky koloniální společnosti, vlastníci pozemků (tam, kde existují) a nově vzniklá buržoazie (která v některých nejzaostalejších zemích ještě nehraje významnější úlohu).

A tak do spleti všech ostatních problémů stále více zasahuje třídní antagonismus, který je někdy zastírán existencí archaických společenských prvků. Tím se společnosti dostávají do fáze zvýšené nestability a jejich politické instituce prožívají stále častěji otřesy nebo i násilné převraty. Zvláštní úlohu přitom hrají intervence zvenčí, zejména vysoce vyspělých západních zemí. Tyto intervence jsou stále častěji odůvodňovány vnitřní polarizací v mladých státech, kterou nositelé studené války označují za nebezpečí „infiltrace“ z druhé strany. Tento strach zesiluje intenzitu skutečných pokusů o vměšování z jedné strany i druhé strany a neustále prohlubuje tendenci přenesení studené války do oblasti mladých států.

Protože prudkost studené války v bezprostřední konfrontaci mezi bloky a velmocemi povolila, střetávají se tyto síly stále častěji nepřímou na různých místech ve světě a využívají přitom vnitřních slabin mladých států. Zvláště drastické formy dostává intervence tam, kde se rozpory vyhroutí v otevřený konflikt. Intenzivní a brutální intervence pak často vede k silnému zostření vnitřních vztahů, jak se to stalo na základě americké intervence ve Vietnamu po dohodě v Ženevě z roku 1954.

Příklady otevřených intervencí, zvýšených potíží na světovém trhu a v mezinárodních hospodářských vztazích vůbec, zostřený boj ve zbývajících koloniích a rasismus v jižní části Afriky, vnitřní potíže a stále obtížnější hospodářská situace vytvářejí a zesilují neustále tendence zaměřující zahraniční politiku mladých států na neangažovanost, tj. na nezávislost na blocích, rasovou rovnoprávnost, na boj za vlastní zájmy a za úplnou dekolonizaci a za zrušení bloků, čili za odstranění podmínek, které vyvolávají vytváření bloků.

Tato politika je tedy zaměřena na zachování míru a další rozvoj mezinárodních vztahů a sleduje odstranění nerovností, které dnes ve světě existují na základě drastických rozdílů v hospodářské vyspělosti a mezinárodního postavení jednotlivých zemí. Tato politika usiluje o realizaci základních zásad koexistence, avšak její praktický dosah nemůže překonat hranice dané společenskými poměry v těchto státech. Může napomáhat řešení celosvětových problémů jen tou mírou, pokud řešení těchto problémů souvisí bezprostředně s vyřešením vlastních problémů těchto zemí. To je do značné míry správné pokud se mluví o ekonomických problémech dnešního mezinárodního společenství, ale bylo by přehnané tvrdit, že akce neangažovaných zemí, podporovaná všemi rozvojovými zeměmi, může vyřešit nejružnější světové ekonomické problémy. Některé z nich, které zajímají především rozvinuté země, nemůže tato politika a činnost vyřešit. To způsobuje, že některé otevřené problémy v hospodářských vztazích mezi vysoce vyspělými zeměmi zůstávají mimo tuto sféru. Tyto problémy nemohly dosud vyřešit ani zainteresované země a to komplikuje i problém vztahů rozvinutých a rozvojových zemí.

Neangažované země jsou málo aktivní v těch politických problémech vztahů mezi rozvinutými zeměmi, které se jich přímo nedotýkají. Tím lze vysvětlit i poměrnou nečinnost v otázce nukleárního odzbrojení s výjimkou problematiky, která se jich přímo dotýká nebo má pro rozvojové země hospodářský význam. Politika neangažovanosti je konstantou v jinak proměnlivé situaci vnitřních poměrů neangažovaných zemí a jejich mezinárodních vztahů. Neodpovídá všem představám, které o této politice vznikají mimo neangažované země na základě rozdílných názorů na světovou problematiku. Můžeme ji pochopit pouze jako výraz zájmů vzniklých a rozvíjejících se na základě hlubokých a často bolestných proměn, které otrásaají těmi zeměmi, které jsou hlavními nositeli neangažovanosti.

Ze srbochorvatštiny přeložila Ivana Matějčková